

Pospíšil, Ivo

Stará (středověká) literatura východních Slovanů; staroruská literatura, její existence, rozpětí a transcendence

In: Pospíšil, Ivo. *Stará literatura východních Slovanů a ruská literatura 18. století : (přehled a exkurzy s ukázkami textů z literatury 11.–17. století)*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014, pp. 7-15

ISBN 978-80-210-7281-7; ISBN 978-80-210-7284-8 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/131886>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

I. Stará (středověká) literatura východních Slovanů/staroruská literatura, její existence, rozpětí a transcendence

Stejně jako ve sféře lingvistiky klasická řečtina a latina a ve slovanském světě staroslověnština studují se nejstarší vývojové fáze národních literatur kvůli nim samým, tj. kvůli noetickým a estetickým hodnotám, které přinášejí, ale také jako nezbytné východisko studia celé národní literatury či dokonce její nejnovější vývojové větve. Vývoj medievisitiky ve 20. století v souvislosti s expanzí literárněvědné metodologie zdůraznil zejména spojitost starších vývojových etap literatury s jejich moderní reflexí.¹ Starší imanentní metody (ruská formální škola, New Criticism, strukturalismus) a další přístupy související s postmoderní ambivalencí, mezitextovým navazováním, metatextovostí a intertextovostí využívaly starších vývojových fází národních literatur k prezentování niterných spojitostí jednotlivých starších a novějších textů.²

Nicméně starší vývojové fáze národních literatur – pokud mají být samostatně studovány – jsou suverénními součástmi světové literatury a nelze na ně uplatňovat mechanický hodiecentrismus, jako by vznikly jen proto, aby zrodily novou nebo moderní literaturu. Při studiu starších vývojových fází národních literatur setkáváme se ovšem s větší či menší fragmentárností, neúplností, nedokončeností, s rozsáhlými časovými průrvami a diskontinuitou.

Při studiu starší duchovní kultury badatel intenzivně pociťuje současně stejnost i jinakost, blízkost i cizost, stejně jako archeolog při zkoumání fragmentů materiální kultury: oscilace mezi přiblížením a odcizením, budováním kontinuity a vědomím faktické diskontinuity, porozuměním a nekomunikativností, známým a interpretovatelným a neznámým a obtížně interpretovatelným je specifíkem takové práce. Takto se dívá bohemista na českou gotickou literaturu, anglista na staroanglickou a středoanglickou literaturu apod.

1 S. Mathauserová: Cestami staletí: systémové vztahy v dějinách ruské literatury. Univerzita Karlova, Praha 1990.

2 Viz I. Pospíšil: Existence, struktura, rozpětí a transcendence staroruské literatury (Poznámky k některým metodologickým problémům). Slavica Litteraria, X 1, 1998, s. 27–37.

Staroruská literatura má – oproti jiným evropským literaturám – výrazné specifikum spočívající hned v několikerém vývojovém přeryvu, zvláštní morfologicko-žánrové struktuře a v poetologické návaznosti modelované novou ruskou literaturou. Zdá se, že problémy shrnuté v titulu jako existence, struktura, rozpětí a transcendence jsou jen zdánlivé v situaci, kdy byly již několikrát napsány ruské i jiné dějiny staroruské literatury a podstatné dílčí studie, kdy zejména zásluhou D. S. Lichačova vznikly práce o poetice staroruské literatury, jejím stylovém rozčlenění a vnitřně kontextovém propojení v souvislosti s teorií rituálního smíchu („smíchové“ kultury) M. Bachtina, a zásluhou S. Mathauserové si medievisté uvědomili jako nezvratné faktum i staroruskou teorii literatury (teorii slova). Zmíněné problémy tkví spíše ve vědomí **nesamozřejmosti** uvedených pojmů, v prvé řadě **nesamozřejmosti existence staroruské literatury**. Staroruská literatura jako celistvý fenomén se nezjevila našemu zraku ihned, ale byla pozvolna utvářena a modelována z roztroušených textů, které musely být objeveny, kriticky vydány a komentovány; z nich se formoval evoluční řetězec a literárněhistorické modelování muselo překlenout časové průrvy a vývojovou diskontinuitu. Při utváření sugestivního modelu staroruské literatury nikoli jako panoramatu izolovaných církevních a světských textů většinou nepůvodního charakteru, ale jako originální struktury sehrálo podstatnou úlohu *Slovo o pluku Igorově* jako tzv. centrální slovesná památka. Ještě Puškin – byť tehdy bylo již *Slovo* známo a publikováno – nevěděl nic o jevu, kterému se dnes říká „drevnerusskaja literatura“ – alespoň o něm neuvažoval jako o komplexním jevu. V poznámkách z let 1824–25, jež se týkají příčin, které zpomalily vývoj ruské literatury, a poezie tzv. klasické a romantické, není o staroruské literatuře ani zmínky; spíše se zdůrazňuje odvozenost ruské literatury z cizích paradigmat: „U nas ješče net ni slovesnosti, ni knig, vse naši znanija, vse naši ponjatija s mladenčestva počerpnuli my v knigach inostrannyh.“ (A. S. Puškin: *Polnoje sobranije sočinenij v 10 tomach*, t. 7, Moskva 1958, s. 323). Podobný charakter má ostatně známý hyperbolický výrok V. G. Bělinského ze stati *Literární snění* (*Literaturnyje mečtanija*, 1834), že v Rusku není literatura.

Centrální postavení *Slova o pluku Igorově* (snad z konce 12. stol.) mimo veškerou pochybnost doložil jeho největší znalec D. S. Lichačov v knize *Slovo o pluku Igorově a kultura jeho doby* (1978). Spory kolem autenticity *Slova* již tehdy – zejména jeho zásluhou – pozvolna utichaly, ostrost konkrétních, většinou jazykovědných argumentů se ztupila; v tomto okamžiku použil ruský badatel **metody odstupu a nadhledu**: vzdálil se od konkrétního textu, aby jej uviděl v širších souvislostech a pokusil se **definitivně** dokázat jeho pravost akcentací jeho kontextového charakteru. Autenticita *Slova* je dokazována z toho, že je vyložitelné z dobových souvislostí, že mezi ním a ostatními staroruskými texty té doby existují vzájemné vazby, vzájemná podmíněnost. Cestu od faktografického, jazykově stylistického konkrétní ke kulturním makroblokům a sémiotice nastoupil Lichačov v 60. letech v době silícího vlivu strukturalismu reprezentovaného v tehdejších

SSSR zejména tartuskou školou J. Lotmana po známé poradě v Gorkém (1961) a publikací M. Bachtina – celková tendence znovu směřuje k zpožděné prevalenci literární morfologie (viz jeho *Poetiku staroruské literatury* z r. 1967) a ústí do generální sémiotiky (kniha *Poezie sadů* z r. 1982), i když je čas od času doplňována i vstupy do moderní literatury (úvod k prvnímu oficiálnímu sovětskému vydání Pasternakova Doktora Živaga, 1988, čes. 1990). Tato metoda, která se takticky vzdálila nekonečným textovým sporům a vyzvedla *Slovo* a jeho problematiku do jiné roviny, na jiné „patro“ literárněvědného výzkumu, však nemohla vyvrátit konkrétní pochybnosti (např. problém dynamické funkce přírody, metatextové návaznosti – Bojan a pěvec *Slova*, citové exaltace).

Tyto naše kontemplace nemají analytický záměr; bylo by však možné sledovat Lichačovovu metodu v její „odstupové“ a „nadhledové“ fázi a podívat se takto na období, kdy bylo *Slovo* „objeveno“, tj. přibližně na poslední dekádu 18. století. Nejde pouze o zdůraznění sentimentalisticko-preromantické adorace tajemné minulosti (Gothic Novel, předkřesťanské kultury – Macphersonovy keltské Zpěvy Ossianovy), ale o základní směřování ruské literatury, která od časů Petra I. staví na budování mostu k minulosti, který by spolu s vizí budoucnosti vytvořil časově tridimenzionální model světové říše; toto probuzení a tato cílevědomost byly povzbuzeny taženími Kateřiny II., jejím spojením s vůdčími duchy tehdejšího světa a jejím přechodným náběhem k liberalizaci. Hlavním cílem činnosti ruských intelektuálů včetně spisovatelů systémově od Petra I. je vnitřní transformace Ruska, která by mu umožnila stát se světovou velmocí: pseudoklasicistické hry A. Sumarokova, ódy M. Lomonosova a G. Děržavina, státoporné aspekty tvorby A. S. Puškina a jeho postoje k mezinárodnímu dění, umělecká a diplomatická činnost A. S. Gribojedova, sžíravá kritika P. J. Čadaeva, básnictví a publicistika V. A. Žukovského, stejně jako kritika V. G. Bělinského, metafyzická lyrika ústící do ideje Velkoruské říše sahající od Labe přes Nil po Ganges F. I. Ťutčeva, hledání nového uspořádání ruského duchovního života u L. N. Tolstého, F. M. Dostojevského a D. S. Merežkovského, válečná publicistika N. Gumiljova a M. Gorkého aj. jsou toho dokladem; jen u málokoho tento aspekt víceméně chybí (najdeme jej nicméně i u děkabristů usilujících na základě vnitřních reforem různého stupně radikálnosti o ruskou expanzi ve španělské Kalifornii a Tichomoří a o územní sblížení s USA, u revolučních demokratů navazujících na evropský utopický socialismus a pozitivismus a u křesťanských socialistů a narodníků hledajících „ruskou cestu“ ke světovosti) – snad to byl jen důsledný skeptik A. P. Čechov.

Mladý svobodný zednář N. M. Karamzin cestující po západní Evropě na prahu Velké francouzské revoluce může být emblémem tohoto úsilí: svými *Dopisy ruského cestovatele* (Pis'ma russkogo putešestvennika, 1791–92) poskytl nové možnosti například vývoji ruského románu. Pouhé srovnání Radiščevovy *Cesty z Petrohradu do Moskvy* (Putešestvije iz Peterburga v Moskvu, 1790) a jeho *Dopisů* plně postačí, abychom si uvědomili propastný rozdíl, který dělí tyto v podstatě časově souběžné texty. Právě toto

dílo je nejen uzlovým bodem vývoje ruského románu a vůbec ruské literatury, ale také iniciací ruského velmocenského vědomí, ruské historické sebereflexe, která je z hlubin věků vyvolávána konfrontací s přelomovým vývojem v Evropě na pokraji Velké revoluce ve Francii a napoleonských válek. Karamzin předvídavě naznačil možný vývoj, položil vedle sebe v takové intenzitě poprvé problém Ruska a Evropy, nastínil možná řešení, jichž se později chopili západníci a slavjanofilové, ruská filozofie a ruská historická a filologická věda: Rusové začali konstruovat své dějiny a svou literaturu a N. M. Karamzin našel na carském dvoře nové působiště a poslání.

Základním rysem Karamzinových *Dopisů* je snaha o syntetičnost, propojení heterogenních slovesných vrstev a románovou totalitu. Autor zde de facto plní podobnou úlohu, jakou ve sféře politiky, ekonomiky a vojenství plnil Petr Veliký: snaží se přivlastnit si vše, čím prošla evropská kultura od středověku po konec 18. století, současně se však tím snaží sledovat jasný cíl, totiž vytvoření nového, „ruského“ celku. Novost literatury, kterou tvoří, si Karamzin uvědomil již na samém počátku v metatextové pasáži upomínající na „staré“ a „nové“, Bojana a pěvce *Slova*. Kdysi začal psát román a chtěl ve fantazii jet do zemí, kam se nyní vydal. Když vyjel z Ruska, spálil tento románový rukopis a začal psát nový.

Pozdější přílohou *Dopisů* je *Několik slov o ruské literatuře* (Neskol'ko slov o russkoj literature) stylizovaných jako francouzsky psaný dopis redakci hamburského časopisu *Spectateur du Nord* roku 1797 v podobě informace o Rusku určené evropskému čtenáři, v níž srovnává *Slovo s Ossianem* a dodává, že zmínka o Bojanovi znamená, že i před pěvcem *Slova* byli na Rusi velcí pěvci, jejichž výtvoři zničil čas. Je to vskutku delikátní motiv: *Ossian* byl odhalen jako podvrh skotského učitele Jamese Macphersona (1776–1796) a i když je dnes především díky již zmiňovanému D. S. Lichačovovi *Slovo* konvenčně pokládáno za autentickou literární památku středověku, pochybnosti zůstávají. Karamzinův popis básnického textu může tedy být sebechvalným líčením vlastního díla, konstruováním tradice a generačních poetologických řetězců (Bojan – pěvec *Slova* – Karamzin); úporná snaha vytvořit celek ruské literatury s minulostí a přítomností, její obraz v zahraniční jako fenomén kulturně hodnotový a především celistvý, který je zcela srovnatelný se zachovanými texty evropských literatur, může být vykládána i jako počátek systematického ruského modelování a scelování existující autentické literatury středověku chápaného takřka jako státní úkol.

Cílem tohoto zamyšlení není ovšem znovu otvírat problém autenticity *Slova* (viz dále), k němuž se v minulosti vyjádřili – ať tak či onak – povolanější, kromě Lichačova také R. Jakobson, André Mazon a jeho český sorbonnský žák J. Frček, jenž poprvé upozornil na souvztažnost *Slova* a *Zadonščiny*. Podle nepsané konvence je *Slovo* pokládáno za autentickou součást literatury ruského středověku a takto je traktováno v ruských i západních dějinách ruské literatury, přičemž se o pochybnostech někdy naprosto mlčí, i když

k památce a historii její percepcce patří (např. v *Cambridge History of Russian Literature*, 1989); „černá skříňka“ však nicméně ukazuje na nesamozřejmost utváření staroruského písemnictví, v němž má tento text ústřední interpretační a kontextovou pozici.

Problém existence staroruské literatury tvoří dvojjedinnost s problémem **její identity či obnovované identity v kadlubu zásadních historických událostí. S těmito okruhy je spojena otázka jazykové, kulturní a teritoriální identity, decentralizace a disperse („feudální rozdrobenosti“), tatarského vpádu, následné okupace a koexistence, územní dezintegrace, hledání nových mocenských center a nového „sbírání ruských zemí“ – to vše vyvolává otázku po vnitřní jednotě.** Z historických kataklyzmat a přerývů se pokaždé noří poněkud jiná země a jiní lidé, tedy i jiná, transformovaná literatura, jejíž proměna patrně překračuje rozpětí pouhé nové historické periody. V těchto proměnách se pak různě jeví i problém Ruska a Evropy jako přibližování a oddalování a nakonec vzdálení ze sféry latinizované kultury. Nové Rusko se muselo k nové Evropě pak jen zvolna propracovávat zhruba od období smuty. Identita a jednota staroruské literatury bude muset být studována neaprioristicky, sine ira et studio na důsledně komparativně genologické bázi; zevrubné studium pramenů, eventuálně nové edice, reedice a komentáře mohou vrhnout nové světlo na případné časové průrvy a morfologické švy a přispět k novému nazírání fenoménu staroruské literatury.

S tím ovšem souvisí **problém její struktury a periodizace** a opět nesamozřejmosti těchto kategorií: stejně jako není jedno středověké Rusko, není ani jedna staroruská literatura, nemluvě o tom, že toto písemnictví v jeho nejstarší vývojové fázi se stalo koiné Rusů, Ukrajinců i Bělorusů (staroukrajinská a staroběloruská literatura). Ostatně podobně se rekonstruoval i vývoj jiných literatur (staroanglické či anglosaské – středoanglické – novoanglické s hiátem v 17. století v době pádu absolutistické monarchie, občanské války, republiky, restaurace a konstituční monarchie; srv. např. charakter díla W. Shakespeara a A. Popea, jejichž odlišnost není dána jen odlišností uměleckého slohu). S odvoláním na dekonstruktivisty lze říci, že literatura obecně a její starší fáze zvláště netvoří úhlednou slovesnou strukturu, ale přerývanou, vnitřně rozpornou, mnohokrát se převtělující a zpětně teleologicky a utilitárně modelovanou entitu; nejde o svévůli či dokonce zlovůli, ale o běžný, ale ne vždy uvědomovaný přístup přítomnosti k minulosti. Lze jistě právem položit otázku, zda – při podmíněném uznání celistvosti staroruské literatury – by bylo možné využít výraznějšího vnitřního členění, které by do jisté míry rezonovalo s pojmy aplikovanými v bohemistické mediévistice (staročeská – starší česká literatura).

Terminus a quo a terminus ad quem staroruské literatury je otázkou jejího rozpětí a eventuální transcendence. Znovu a v jiné podobě se tu vrací **problém literárního kontinua**: neměli bychom si dát nasugerovat jeho samozřejmost a objektivnost; to je dáno nejen objektivně v textech a jejich zřetězení, ale také v subjektivně volním literárněvědném modelování, které je legitimní součástí literárního vývoje. **Rozpětí**

a **transcendence staroruské literatury** jsou dány procesem oddělování of latinizované Evropy, decentralizací, kulturní disperzí a nalezením nových center. Souvisí s tím i otázka meziliterárních centrismů, jak o nich bádala Ďurišinův tým (viz připojený soupis literatury a některé naše práce). Identita, rozpětí (rozsah) a transcendence (penetrace do nové literatury) staroruské literatury není dána cizostí ve vztahu k evropským literaturám, ale oscilací stejnosti a jinakosti; z ní vyplývá i její evropská interpretace. Jednou se v ruské literatuře obecně a ve staroruské zvláště hledají evropské modely a jejich realizace (renesance, baroko, rokoko; to se ostatně děje i v jiných slovanských, zejména jihoa východoslovanských literaturách), podruhé v petrifikaci naprosto odlišných modelů a zcela jiného vývojového paradigmatu. V poslední době tak proti sobě stojí evropské nebo ruské evropeizující pohledy na periodizaci ruské literatury a zcela jiná, posunutá paradigmata (např. Kožinův návrh nové periodizace vychází ze zpoždění ruské literatury o 200–300 let: od Lomonosova po Puškina probíhá ruská renesance, Gogolovy povídky představují ruské baroko, mladý Dostojevskij reprezentuje svými Chudými lidmi a Bílými nocemi období sentimentalismu, novoromantismus je vlastně romantismem a kritický realismus se tak posunuje do 70.–80. let 19. století). **Naše pojetí staví na prae-post efektu: pro ruskou literaturu obecně je charakteristické přejímání cizích modelů a jejich transformace, která působí jako současně nedokonalá a současně inovovaná imitace. Proto může praefáze působit jako postfáze (např. L. N. Tolstoj nebo F. M. Dostojevskij opírající se o předromantické struktury – osvícenství, sentimentalismus – působí jako tvůrci nové vývojové fáze světové literatury).**

V staroruské literatuře je zpochybnitelný jak terminus a quo, tak terminus ad quem. V prvním případě jde o diferenciaci jazykovou a literární; počátek staroruské literatury ještě nemusí být identický s počátkem východoslovanského spisovného jazyka (staroslověnštiny, církevní slovanštiny východoslovanské redakce); nejde ani tak o spor týkající se vzniku, vývoje a podstaty ruštiny jako konglomerátu spisovného jazyka jihoslovanského původu a mluveného jazyka východoslovanského, o psané a ústní prameny ruštiny, ale o **autentičnost staroruské literatury, o její tematické, morfologické a generické vymezení jako zvláštního celku**. I v tom má *Slovo* – spolu s jinými texty, především s hagiografiemi, kázáními a poučeními – klíčový význam.

Jiné jsou otázky spjaté s termínem ad quem. **Zde je nejpodstatnější problém poměru staroruské literatury a tzv. literatury 18. století**. K tomu řekl podstatné slovo ruský literární historik žijící od 20. let v pražské emigraci **Jevgenij Alexandrovič Ljackij** (1868–1942), ústřední osobnost ruské, resp. běloruské emigrace; Ljackij byl počátkem roku 1921 povolán do Prahy na Filozofickou fakultu Karlovy univerzity jako první profesor ruské řeči a literatury (jmenován T. G. Masarykem s účinností od 1. 5. 1922), funkci řádného profesora vykonával od 16. 3. 1927 až do uzavření českých vysokých škol nacisty, kdy byl dán do penze.

První část *Historického přehledu ruské literatury*, která vyšla v překladu Ž. Pohorecké nákladem Slovanského ústavu v Praze roku 1937, obsahuje právě výklady staroruské literatury (11.–17. století). Autor si kladl hned několik cílů: první bylo sepsání ucelených dějin literatury zmíněného období, druhým snaha prezentovat ruskou literaturu nejstaršího období plasticky v ukázkách: *Přehled* tak může současně fungovat jako zrcadlová antologie, neboť čtenář má k dispozici jak originální znění, tak český, v podstatě umělecký, básnický překlad pod čarou. Tato skutečnost činí z obou částí Ljackého *Přehledu* dílo ojedinělé nejen v českých poměrech a dodáváme, že v češtině neexistuje dosud důkladnější příručka tohoto typu. Ljackij chtěl však zároveň vyložit vývojové zákonitosti literatury a specifikum ruského národního písemnictví a jeho filozofii.

Materiál staroruské literatury vedl autora k tomu, aby maximum pozornosti věnoval společenskému vývoji a cizímu působení (Byzanc). Nicméně východiskem je mu literární morfologie jako průsečík všeho, co umělecký proces obklopuje. Když píše o letopisu, zkoumá epiteta, příměry, souzvuky, popisy i naraci. Současně docení úzký genetický vztah orální slovesnosti a písemnictví právě na ruské půdě (pasáže o staré písňové formě). V tom se jeho postupy podobají koncepci tzv. organické kritiky Apollona Grigorjeva. Na rozdíl od Wellkovy a Warrenovy koncepce vnitřního (intrinsic) a vnějšího (extrinsic), která jako vnitřní chápe právě morfologii a jako vnější vše kolem artefaktu, Ljackij chápe „literárnost“, tj. techniku, řemeslo, jako vnější, které vytváří předpoklady k vnitřnímu, tedy k tomu, co zkoumají duchovědy jako vlastní umělecké sdělení, jako literární transcendenci, k níž je morfologie prostředkem. V tomto místě navazuje Ljackij na přístupy ruského lingvisty a psychologa literatury A. A. Potebni, který mluví o vnější formě, vnitřní formě a obsahu, avšak v poněkud posunutém významu. Jak dokládají poznámky a bibliografické údaje, byl E. Ljackij detailně obeznámen nejen s ruskými pracemi z literární vědy i z okruhu, jímž se zde zabýval, nýbrž také s pracemi středoevropskými a západoevropskými. To, že nikde neuvádí známé kompendium A. Vrzala (A. G. Stína), může být způsobeno metodologickým nesouladem s narodnickými kritiky, jako byl A. Skabičevskij, z nichž Alois Augustin Vrzal (A. G. Stín) hojně čerpal, ale možná také špatnou informovaností (sám A. Vrzal si stěžoval, že se knize kladou v Praze překážky) nebo tím, že pokládal knihu za příliš epigonskou.

Ljackého pojetí staroruské literatury se blíží pojetí N. K. Gudzije, oděského žáka pozdějšího profesora brněnské Masarykovy univerzity Sergije Vilinského (1876–1950), který byl ostatně krátce – v zimním semestru 1913 – učitelem M. Bachtina (ten pak přestoupil do Sankt-Petěrburgu), ale liší se od něho důrazem na mezinárodní kontext staroruské literatury. Oproti D. S. Lichačovovi jsou poetika a stylové proudy vyloženy explicitně v širších sociálních a národních souvislostech. Staroruská literatura není viděna jako pouhá reflexe cizích vzorů, které jsou na ruské půdě modifikovány, současně se však nechápe ani jako po staletí uzavřený celek (zasahování byzantské kultury, které

mělo formotvorný a žánrotvorný význam, působení západních modelů via Litva a Polsko). Pro Ljackého je staroruská literatura kategorií svébytnou, vyložitelnou především z vlastního vnitřního pohybu: najdeme tu sice partie věnované překladové literatuře, ale nikoli srovnávací analýzy stop renesance, humanismu a baroka v ruském prostředí. Koncepčně nová byla, jak jsme již připomněli, integrace ruské lidové epiky jako axiologicky i esteticky rovnocenné součásti celonárodní literatury. Podobné pojetí nacházíme i v pracích F. Wollmana, který v *Slovesnosti Slovanů* (Praha 1928, 2. vyd. 2012) i v dalších dílech důsledně vychází z jednoty orální a literární produkce. E. Ljackij doceneňuje v literární vědě také geografický faktor a názorně jej dokládá osou sever – jih, protikladem, který nezmizel ani v dalším vývoji ruské literatury a který na sobě nese pečeť vstupu mediteránnosti, jak se o tom v posledních letech psalo v souvislosti s mediteránním centristem v pojetí již zmíněného Ďurišina týmu.

Druhá část *Historického přehledu ruské literatury* má podtitul *Ruské písemnictví osmnáctého století* a z původního ruského rukopisu ji přeložila opět Sofie (Žofie) Pohorecká, a to – až na několik nevýrazných rusismů lexikálních a syntaktických – kvalitní češtinou. Tato část nikdy nevyšla a čerpáme proto z jediného dostupného exempláře stránkové korektury (V literární pozůstalosti Jevgenije Ljackého se však zachoval rukopis druhého dílu). Ljackij ve stručném úvodu jemně odstiňuje ruské středověké písemnictví od klasiky 19. století („zlatý věk“), mezi nimiž stojí právě literatura 18. století jako důležité tranzitivní pásmo: „Podle přesvědčení autorova ruská literatura XVIII. století není něčím samostatným a jakoby vnitřně celistvým v poměru k literatuře století následujícího: chronologická hranice je tu vytvořena čistě technickým dělením látky a v kulturně historickém chápání tvůrčího procesu je vyumělkovaná. Autor pokládá názor, podle něhož vstup ruské literatury na světové kolbiště má být připisován teprve století XIX., za mylný, přičemž údobí Kantěmirovo a Lomonosovovo mělo již býti včleněno v středověké písemnictví jako jeho ukončení. Karamzin a Děržavin vytvořili skvělé stupně k palladiu tvorby ozářené jménem Puškinovým. Obě století jsou stále jediným hnutím národní vůle v živelném zápasu kontrastů vytvářející Rusko, s vysokou duchovní kulturou, s ideály všelidského souladu a míru. Tento zápas se zvláště široce vyvinul, když přecházel z tmavých chalup, ozářených lampičkami nábožných písmáků, a sahal až do světlých sálů akademických poslucháren a na všechny cesty, na nichž se křížily zájmy vědeckého poznání světa s novými názory na přetvoření základů veřejného a státního života.“ (E. Ljackij: *Historický přehled ruské literatury. Část II. Ruské písemnictví osmnáctého století. Přel. z ruského rukopisu Ž. Pohorecká, nákladem Slovanského ústavu, Praha 1941, s. 5–6, korektura*). I když toto pojetí není dnes všeobecně přijímáno, tj. buď se 18. století bere jako alespoň autonomní oblast staroruského písemnictví, nebo se do jisté míry přijímají koncepce V. Kožinova, který popřel existenci klasicismu na ruské půdě a jevy 18. století pokládal z větší části za renesanční, přesto vysoké hodnocení této

literatury nikoli jen jako „dílny“, kde se tříbí literární řemeslo, ale jako prvního vykročení ruské literatury do Evropy a světa, anticipuje do značné míry dnešní pojetí.

Již uvedený příklad Karamzinových *Dopisů* a Radiščevovy *Cesty* ukazuje, že v ruském 18. století dochází k **vplývání ruského středověku do novověku, že za fasádou vnější imitace evropských směrů a stylů se niterně ukládají renesanční paradigmaty; z toho důvodu je tzv. literatura 18. století uměle, konvenčně utvořeným pojmem, tranzitivním pásmem, z něhož je nutno starou a novou literaturu stopovat doslova dílo od díla: středověk a novověk, stará a nová literatura nevytvářejí následnost, posloupnost, ale jdou paralelně, koexistují, staroruská literatura vplývá do novoruské.** Odtud je již zřejmější, proč mohla nová ruská literatura mobilizovat tolik energie k rekonstituování své nejstarší fáze: souvisela s ní totiž – alespoň s jejími novějšími fragmenty – geneticky bezprostředně – na rozdíl například od situace v české literatuře. Struktura, tvar a rozpětí staroruské literatury tak transcenduje do novověku a vytváří most – byť úzký – jako komunikační kanál spojující v krásné literatuře a jejím estetickém kódu ruský středověk a novověk. Kromě Kožinovy „nové“ periodizace založené na ruském zpoždění a tím i na určitém fázovém posunu a kromě námi navrhovaného prae-post efektu (paradoxu) existuje ještě vysvětlení spočívající na zcela samostatném vývojovém paradigmatu ruské literatury či na koncepci N. Konrada, který se domnívá, že každá literatura musí zákonitě projít stejnými nebo podobnými vývojovými fázemi, ovšem v různých historických údobích (i v japonské literatuře objevil „renesanci“). Ruská literatura by v tomto paradigmatu nebyla tedy žádnou výjimkou. Otázka je, zda také tento postup vycházející zvnějšku, tedy v daném případě z evropských zkušeností, kritérií, z evropské morfologie a pojmosloví (renesance) v sobě již neobsahuje onu těžce odstranitelnou, přilnavou částičku metody, která ulpívavě spočinula na zkoumaném materiálu a deformovala jeho poznání – tedy to, čemu Francis Bacon v Novém organon (Novum Organon, 1625) říkal *idola specus a idola fori*.³

3 Viz naši studii Existence, struktura, rozpětí a transcendence staroruské literatury (Poznámky k některým metodologickým problémům). *Slavica Litteraria*, X 1, 1998, s. 27–37.

